

Digitalna kultura i budućnost knjižnica: perspektive razvoja

Kaniža, Ena

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:829476>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU
ODSJEK ZA KULTURU, MEDIJE I MENADŽMENT
SVEUČILIŠNI PREDDIPLOMSKI STUDIJ KULTURA, MEDIJI I
MENADŽMENT

ENA KANIŽA

**DIGITALNA KULTURA I BUDUĆNOST
KNJIŽNICA: PERSPEKTIVE RAZVOJA**

ZAVRŠNI RAD

MENTOR:

doc. dr. sc. Hrvoje Mesić

SUMENTOR:

Alta Pavin Banović, pred.

Osijek, 2023.

Sažetak

Ovaj se rad bavi definiranjem digitalne kulture koja je unazad nekoliko godina postala neizostavni dio života. Osim toga, rad se u drugom dijelu usredotočuje na djelovanje knjižnica u sadašnjosti te na rad knjižnica u budućnosti pod djelovanjem tehnologije i novih digitalnih mogućnosti. Prelazak na digitalni način života sa sobom je donio i novo viđenje svijeta. Vijestima se može pristupiti u bilo koje vrijeme i na bilo kojem mjestu, a izvori informacija postaju veći daljnjim razvojem tehnologije koja je omogućila i lakše istraživanje kulture, posebice kada je riječ o muzejima i kulturnoj baštini. Gotovo svaki muzej danas na svojim službenim mrežnim stranicama nudi virtualnu šetnju, a arhivi, zahvaljujući digitalizaciji, omogućuju pregled dokumenata i fotografija iz davne prošlosti. S druge strane, s razvojem tehnologije i pojavom globalizacije dolazi do potrebe za izmjenama i u radu knjižnica. Knjižnice su se, pojavom novih informacijskih i komunikacijskih znanosti, morale brzo prilagoditi novom načinu rada. Vrlo brzo došlo je do digitalizacije knjižnične građe što je dugotrajan te stručno i financijski zahtjevan proces koji za cilj ima poboljšanje rada knjižnica, pomoći većem broju korisnika i unaprijediti informacijsku pismenost. No, javlja se zabrinutost da će tradicionalne knjižnice otići u zaborav, a zamijenit će ih nova tehnologija. Ustaljeno je mišljenje da nove tehnologije ne zamjenjuju stare, već da ih dopunjuju, no povijesne činjenice govore drugačije. Primjer su ručno pisana pisma koja su gotovo posve nestala pojavom interneta i e-pošte. Konačne činjenice o ovoj temi iznesene su u zaključku rada.

Ključne riječi: knjižnica, digitalizacija, digitalna kultura, tehnologija, budućnost

Abstract

This paper works on defining what digital culture is. The first part is about digital culture and how it has become an indispensable part of life in recent years. In addition, the second part of this paper focuses on the present and the future activities of libraries under the influence of technology and new digital possibilities. The transition to coexistence with digitization has also brought a new way of seeing the world. News can be accessed at any time and in any place, and sources of information are becoming larger with the further development of technology, which has made possible to explore culture more easily, especially when it comes to museums and cultural heritage. Today, almost every museum offers a virtual tour on its official website, and the archives, thanks to digitization, allow viewing of documents and photos from the past. On the other hand, with the development of technology and globalization, there is a need for changes in libraries as well. With the advent of new information and communication sciences, libraries had to quickly adapt to a new way of working. Digitization of library materials took place very quickly, which is a long-term and professionally and financially demanding process aimed at improving the work of libraries, helping more users and improving information literacy. However, there is concern that traditional libraries will be forgotten, and will be replaced by new technology. It is a well-established opinion that new technologies do not replace the old, but complement them, but historical facts say otherwise. An example of this conclusion is handwritten letters, which have almost completely disappeared with the appearance of the Internet and E-mail. The final facts about this topic are presented in the conclusion of the paper.

Key words: library, digitization, digital culture, technology, future

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Kultura i digitalna kultura	2
3. Knjižnice	5
3.1. Nacionalne knjižnice	6
3.2. Sveučilišne knjižnice	7
3.3. Narodne knjižnice	8
4. Povijest knjižnica	10
4.1. Knjižnice u Hrvatskoj	11
5. Zajednički problemi knjižnica	13
6. Tehnologija u knjižnicama	15
6.1. Utjecaj tehnologije u knjižnicama prije 100 godina	17
6.2. Digitalna knjižnica	17
6.3. Ciljevi digitalne knjižnice	19
6.4. Digitalizacija i nakladništvo	20
7. Budućnost knjižnica i knjižnice budućnosti	21
8. Početci digitalne kulture	23
9. Digitalna kultura u masovnim i tradicionalnim medijima	25
9.1. Digitalna komunikacija i digitalni mediji	26
9.2. Digitalna potrošačka kultura	27
10. Utjecaj digitalnih medija na dizajn knjižnica	28
11. Navike čitanja u digitalnom dobu	30
12. Zaključak	33
Literatura	34

1. Uvod

Tema koja prožima čitav rad govori o pojavi novih tehnologija te posljedicama koje je tehnologija, posebice digitalizacija, ostavila na tradicionalne medije, ali i institucije. Rad sadrži 11 poglavlja koja se bave definicijom i problematikom digitalizacije, ponajviše u knjižnicama. Uz navedeno, rad započinje drugim poglavljem u kojem su predstavljene definicije kulture i digitalne kulture, pojmova koji su u 21. stoljeću gotovo postali sinonimi.

Cilj je završnog rada predstaviti knjižnice kao tradicionalne institucije koje, unatoč modernom dobu i tehnologijama, još uvijek imaju velik značaj u razvoju pismenosti, ali i ostalim aspektima ljudskog života. Da bi se bolje razumjela važnost knjižnica, u radu je opisana definicija knjižnice, podjela i povijesni razvoj knjižnica. Radi usporedbe, kratko je opisan i razvoj knjižnica u Republici Hrvatskoj.

Iako se rad nastoji usredotočiti na pozitivne strane tradicionalnih knjižnica, peto se poglavlje bavi problemima koji se pojavljuju u tim ustanovama. Međutim, pesimizam koji se javlja u navedenom poglavlju zamijenjen je razmišljanjem Michaela Gormana i njegovim pomalo kritičkim stavom.

Kao što je u radu nekoliko puta naznačeno, s digitalnim dobom stigle su i dinamične promjene u polju komunikacije, poslovanja, kulture i ljudskih prava. Stoga se idućih nekoliko poglavlja bave upravo time, promjenama i posljedicama koje je novo doba ostavilo ponajviše u području knjižničarske i medijske struke. Optimizam koji je prevladavao pojavom digitalne sfere u nekim se slučajevima pokazao kao negativna strana, a o čemu je više napisano u radu. Cijeli proces utjecaja digitalizacije na knjižnice zaključen je u sedmom poglavlju pod nazivom „Budućnost knjižnica i knjižnice budućnosti“ u kojem su iznesena predviđanja za knjižnice kakve poznajemo, ali i za moguću preobrazbu knjižnice na kakvu možda još kao čovječanstvo nismo spremni.

Da bi se cijeli rad mogao zaključiti, posljednjih nekoliko poglavlja povezuje ljudsku komunikaciju s digitalizacijom, ali i potrošačke navike koje su se pojavom pandemije COVID-a 19 duboko povezale s prednostima digitalne kulture. Također, osim što je digitalizacija utjecala na promjenu rada knjižnica, svoj je utjecaj proširila i na izgled zgrade u kojoj se čuva knjižnična građa te je promijenila navike čitanja.

2. Kultura i digitalna kultura

Riječ *kultura* potječe od latinskog izraza *colere*, što znači kultivirati ili obrađivati zemlju. Kultura je pojam koji uglavnom označava kompleksnu cjelinu institucija, vrijednosti, predodžbi i praksi koje su sastavni dio života pojedine ljudske skupine. Prvu znanstvenu i najširu definiciju kulture napisao je E.B. Tylor 1871. godine u svojoj knjizi „Primitivna kultura.“ Tylor (1871:1) kulturu definira kao skup znanja, vjere, umjetnosti, morala, zakona, običaja i drugih elemenata koje je čovjek stekao kao dio društva.

U recentnije vrijeme pojavile su se tri definicije kulture, a to su: idealna, dokumentarna i socijalna kultura. (Batina, 2009:256) Definicija idealne kulture govori da je kultura jednostavno kultura ili proces čovjekova napredovanja i usavršavanja u odnosu na određene apsolutne ili idealne (univerzalne) vrijednosti. Druga je dokumentarna definicija koja smatra da je kultura skup proizvoda uma i mašte, odnosno sve ono o čemu je čovjek mislio. Posljednja je socijalna definicija koja na kulturu gleda kao na način čovjekova života u svoj njegovoj složenosti, što uključuje mišljenja i vrijednosti te svakodnevno ponašanje.

S druge strane, „digitalna kultura je dio kulture društva, dio kulturne politike društva te označava proces transformacije same ideje kulture u društvu.“ (Zgrabljic Rotar, 2020: 33). Imajući u vidu ovu definiciju digitalne kulture, njenu pojavu Zgrabljic Rotar (2020) razdvaja od pojmova građanske kulture, kulture elite i kulture puka.

Digitalna kultura, kao razvijeniji oblik tradicionalne kulture, uključuje sve načine na koje novorazvijena tehnologija utječe na svakodnevne živote te obuhvaća različita područja poput umjetnosti, medija, zabave, obrazovanja, komunikacije, društvenih mreža i slično. (Creeber, 2009:12) Dostupne tehnologije oduvijek su se smatrale važnim elementom omogućavanja i olakšavanja procesa dijeljenja, očuvanja i stvaranja ljudskog kulturnog pamćenja. Posljednjih je nekoliko godina upravo digitalna kultura konstruirala način na koji ljudi stvaraju i koriste sadržaj, uspostavljaju komunikaciju s drugima i izražavaju sebe.

Gere (2002: *n.p.*) u svojoj knjizi „Digital Culture“ zaključuje da nije moguće razumjeti digitalnu kulturu ako se ne mogu razlikovati heterogeni elementi od kojih je sastavljena. Također smatra da je važno razumjeti kontekst u kojem se razvija svaki pojedini element i kako oni međusobno djeluju kako bi stvorili digitalnu kulturu.

Digitalna kultura svojom je pojavom donijela mnogo novih mogućnosti, a jedan od njenih ključnih elemenata je mogućnost jednostavne i brze razmjene informacija putem interneta. Daljnji razvoj digitalne kulture doveo je do pojave novih oblika medija i umjetnosti, poput digitalne umjetnosti, virtualne stvarnosti, različitih streaming platformi i videoigara. (Kraus, 2009:78)

Još jedan važan element digitalne kulture jest i razvoj digitalne pismenosti. (Savič, 2018:51). Danas svatko ima pristup informacijama te dolazi do preopterećenosti istima. Brzim i stalnim razvojem tehnologije nerijetko se od enormne količine informacija počinju stvarati lažne vijesti, stoga digitalna pismenost postaje neophodna da bi se razumjelo kako na ispravan i odgovoran način koristiti digitalne alate i resurse. Ercegovac, Grgić i Turković Kordić (2018:92) navode da Europska unija digitalnu pismenost smatra kao jednu od glavnih kompetencija za cjeloživotno učenje. Također navode i četiri važne sposobnosti digitalne pismenosti koje se primjenjuju i na informacijsku i medijsku pismenost, a to su: „sposobnost prepoznavanja potrebe za informacijom, sposobnosti analize i vrjednovanja informacije te sposobnost upotrebe informacije na učinkovit način.“ (Ercegovac, Grgić i Turković Kordić: 2018:92)

Da rapidan razvoj tehnologije nije zaobišao ni Hrvatsku govori činjenica da je Republika Hrvatska na poticaj Europske unije i njenog projekta *eEurope 2002 – An Information Society for All* (1999) morala pokrenuti program koji je naglasio potrebu za digitalizacijom kulturnih sadržaja. Na temelju navedenog projekta stvoren je „projekt virtualnog centra za kulturne informacije *CultureNet Croatia* koji su zajednički inicirali Institut Otvoreno društvo – Hrvatska i Ministarstvo kulture.“ (Cvjetičanin, 2014:33) Cilj je projekta, navodi Cvjetičanin, uspostaviti informacijsko središte koje obuhvaća hrvatske kulturne resurse te promicanje raznovrsnih tema iz područja kulture i njihovo uključivanje u globalnu komunikaciju.

Treba napomenuti i da osim stvarnog identiteta gotovo svaki čovjek ima i svoj digitalni identitet. (Rouse, 2012). U digitalnom svijetu pojedinci imaju i po nekoliko digitalnih identiteta koji ih predstavljaju u različitim digitalnim prostorima. Glavna je razlika između stvarnog i digitalnog identiteta činjenica da digitalni identitet može biti fluidan, tj. dopušta pojedincu da istraži različite elemente svoje osobnosti te da se uključi u online zajednice s kojima dijeli slične ili iste interese. Novo doba, globalizacija i sve veća primjena digitalizacije na tradicionalne oblike kulture doveli su u pitanje i sigurnost autorskih prava, privatnost i sigurnost generalno. Budući da je gotovo svaki

dio čovjekova života prebačen u digitalnu sferu, važno je promisliti o tim pitanjima i pokušati pronaći rješenja kako bi se očuvali i zaštitili interesi individualaca i društva u cjelini.

3. Knjižnice

Mrežna stranica *enciklopedija.hr* definira knjižnicu ili biblioteku kao uređenu zbirku tiskane, pisane, zvučne, vizualne, grafičke i elektroničke građe. Pojam knjižnice podrazumijeva i zgradu, odnosno prostor u koji je zbirka smještena, a u užem značenju riječi knjižnicom može se nazvati prostor u koji je smješten veći broj knjiga s bliskim tematskim i sadržajnim svojstvima. Stručno osoblje, tj. knjižničari ili bibliotekari brinu se o knjižničnoj građi, sustavno je odabiru, prikupljaju, stručno obrađuju i daju na korištenje. Prema sadržaju zbirke u posjedu, knjižnice se dijele na opće (nacionalne, sveučilišne i gradske) i specijalne (medicinske, znanstvene, glazbene i sl.), a prema uporabi i namjeni dijele se na privatne i javne knjižnice (školske, narodne i sl.). (Enciklopedija.hr, 2023)

O knjižnicama pišu i Aleksandra Horvat i Danijela Živković. Autorice današnje knjižnice smatraju kulturnim, informacijskim i obrazovnim ustanovama „koje pridonose znanju, obaviještenosti i demokraciji.“ (Horvat i Živković, 2009:13) Također, kao glavni cilj knjižnice navode omogućavanje slobodnog pristupa građi i informacijskim izvorima svojim korisnicima. U daljnjem tekstu posebice naglašavaju da knjižnice danas trebaju omogućiti jednak pristup svima, odnosno svaki korisnik mora u svako doba moći dobiti informaciju bez obzira o kakvoj je vrsti knjižnice riječ.

Kada se govori o knjižnicama, nemoguće je izbjeći i pojam *knjige* jer „knjiga i knjižnica već su stoljećima, tisućljećima, praktički „srasle” u našem poimanju i predodžbi, pa donekle i doživljaju, pa su na neki način postale jednostavno neodvojive. Kada spomenemo knjižnicu ili pomislimo na nju, automatski je, refleksno povezujemo s knjigom, jer knjigu nalazimo u knjižnici, a bez knjiga nema knjižnice. To u velikoj mjeri posvjedočuje i potvrđuje i etimologija tih riječi, izravno ili neizravno, u gotovo svim jezicima. Knjiga je izvorno dobila ime po svom tehničkom, odnosno fizičkom izgledu, a ne po svom sadržaju. Naziv joj je odredio materijal, građa: grčka riječ *biblios* znači srčika papirusa, latinska *liber* vlaknasti sloj ispod kore drveta, *book*, *Buch* (*i bois*) znače drvo, a hrvatska, odnosno slavenska riječ *knjiga*, preko turskoga i mongolskoga korijen vuče od kineske riječ *king* koja znači potku svilenog tkanja. Riječ *knjižnica* (*bibliotheca*, *library*), pak, nedvosmisleno potječe od riječi *knjiga* i (izvorno) označava skup odnosno zbirku knjiga. Ali ni u

ovom slučaju, kao ni u slučaju riječi *knjiga*, u prvom planu nije (njihov) sadržaj (zabilježeno znanje).“ (Stipanov, 2010:11)

Cvjetičanin (2014:464) piše da se knjiga posljednjih nekoliko godina nalazi u centru pozornosti svjetske zajednice, odnosno, „knjiga je opet u modi“ kako navodi „Jutarnji list.“ Da se knjige „vraćaju u modu“ govore sajmovi knjiga u svijetu koji pokazuju uspon knjige. „Naša dva najpoznatija sajma knjiga – Interliber u Zagrebu i Sa(n)jam knjige u Puli – u posljednje četiri godine razvili su se u respektabilne međunarodne manifestacije koje su omogućile bolji prodor hrvatske knjige u svijet.“ (Cvjetičanin, 2014:464)

Osim knjiga, knjižnice danas pružaju i ostale usluge poput pristupa internetu, edukativnih programa, radionica i drugih aktivnosti koje poboljšavaju digitalnu pismenost. Danas mnoge knjižnice nude i svoje digitalne kolekcije koje obuhvaćaju e-knjige, elektroničke časopise, zvučne knjige i videomaterijale. S jedne se strane nalaze nakladnici kojima je u cilju da se e-knjige prodaju, dok se s druge strane nalaze knjižnice kojima je krajnji cilj korisnicima e-knjigu dati na posudbu. (Živko, 2021: 13).

3.1. Nacionalne knjižnice

Nacionalne se knjižnice bave prikupljanjem i čuvanjem građe koja se odnosi na pojedinu državu. Njihova se građa sastoji od besplatnih primjeraka svake tiskovine objavljene u pojedinoj državi (Stipanov, 2010:226). Osim toga, nacionalne knjižnice za cilj imaju i prikupljanje knjižnične građe koja govori o toj državi i koja je objavljena bilo gdje u svijetu te građu autora koji su građani određene države u kojoj se knjižnica nalazi. (Enciklopedija.hr, 2023) „Osobit odnos društva prema knjižnicama na poseban se način očituje i, rekli bismo, „iščitava“ preko nacionalnih knjižnica. Nacionalne su knjižnice, kao posebna vrsta knjižnica, u suvremenom smislu nastale među posljednjima, tek početkom 19. stoljeća.“ (Stipanov, 2010:226) Prethodnica suvremenih nacionalnih knjižnica, smatra Stipanov (2010:228), jest dvorska knjižnica francuskog kralja Franje I. Knjižnicu je, navodi Stipanov, kralj Franjo I. osnovao u Fontainebleauu, a kasnije je pripojena knjižnici u Bloisu te je tako nastala Kraljevska knjižnica *Bibliothèque de Roi*. Izuzev spomenute knjižnice, Stipanov (2010:228) spominje i knjižnicu Britanskog muzeja, „koja je nastala spajanjem više privatnih zbirki i kraljevske knjižnice, a koja je zatim prerasla u Britansku knjižnicu (*British*

Library) i jednu od najpoznatijih i najznačajnijih ne samo nacionalnih knjižnica u svijetu, već je svojevrsna prethodnica današnjih nacionalnih knjižnica.“ (Stipanov, 2010:228)

Portal *enciklopedija.hr* nacionalne knjižnice smatra središtem knjižničkog sustava u zemlji te ističe da su nadležne za publiciranje nacionalnih bibliografija. U svakoj državi postoji jedna nacionalna knjižnica, iako iznimno postoje slučajevi u kojima neka zemlja ima više od jedne nacionalne knjižnice. U tom je slučaju riječ o nekoliko knjižnica koje su specijalizirane za različita polja, posebice u području znanosti. Nadalje se nadovezuju da osim djela matične države, nacionalne knjižnice prikupljaju i svjetska djela iz područja kulture i znanosti. Najvećom nacionalnom knjižnicom smatra se Kongresna knjižnica u Washingtonu koja je osnovana 1800. godine. Spomenuta knjižnica u posjedu ima 119 milijuna jedinica raznolike knjižnične građe. Njome se služe članovi američkog Kongresa, kao i javnost za stručna, znanstvena i slična istraživanja. Na području Europe, navodi Hrvatska enciklopedija, najvećom nacionalnom knjižnicom smatra se Ruska državna knjižnica osnovana 1917. godine u Moskvi. Osim što je najveća u Europi, Ruska državna knjižnica druga je najveća knjižnica u svijetu, a njezina knjižnična građa sastoji se od 41 milijuna jedinica na nekoliko jezika. (Enciklopedija.hr, 2023)

3.2. Sveučilišne knjižnice

Stipanov (2010:223) tvrdi da su sveučilišne i ostale znanstvene knjižnice pod utjecajem moderne znanosti doživjele značajan iskorak u svojem razvoju. Stvoreni su kvalitetniji, predmetni i autorski katalozi, a nedugo nakon toga razvijaju se i skupni katalozi. Nadalje nastavlja da se porastom znanja i broja tiskovina stvorila potreba za pronalaženjem i identifikacijom tiskovina prema određenom predmetu. Primarni cilj sveučilišnih knjižnica, kako navodi portal Hrvatske enciklopedije (2023), jest ponuditi sveučilišnim profesorima, studentima i znanstvenicima prostor za istraživanje, učenje i posuđivanje knjižnične građe. Svojim opsegom zbirke mogu komparirati nacionalnim knjižnicama.

Sveučilište Harvard u Cambridgeu, navodi enciklopedija Miroslava Krleže (2023), ima najveću sveučilišnu knjižnicu s atraktivnim i raznovrsnim zbirkama literature na engleskom i ostalim jezicima. U velikom opusu literature, između ostalog, nalaze se zbirke pravne i ekonomske literature, kao i slavistička i orijentalna zbirka. Osim spomenute knjižnice, u najistaknutije svjetske

sveučilišne knjižnice, Hrvatska enciklopedija ubraja i Bodleianu, knjižnicu sveučilišta u Oxfordu koja se 1920. godine ujedinila s ostalim oxfordskim knjižnicama te danas broji više od 60 000 rukopisa i 5 milijuna knjiga. Enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslava Krlež (2023) piše da uz centralnu sveučilišnu knjižnicu, u mnogim državama značajnu knjižničnu građu posjeduju i fakultetske (visokoškolske) knjižnice te znanstvene i istraživačke institucije poput muzeja i arhiva. Tako specijalne ili stručne knjižnice prikupljaju građu iz određene znanstvene kategorije ili područja ljudskog znanja. One mogu biti formirane za potrebe različitih institucija, vladinih i državnih ureda, arhiva, muzeja i sličnih ustanova. Mrežna stranica Hrvatske enciklopedije nadalje objašnjava da korisnici stručnih knjižnica raspolažu specifičnim znanstvenim i istraživačkim interesima, što je doprinijelo značajnom razvitku informacijskih službi u knjižnicama, pogotovo u formiranju baza podataka, dohvaćanju informacija, kao i njihovoj dostupnosti i prenošenju korisnicima. (Enciklopedija.hr, 2023)

3.3. Narodne knjižnice

U znanstvenoj monografiji „Knjižnice i društvo“, Stipanov (2010:207) tvrdi da se nastanak narodnih knjižnica prvenstveno veže uz Francusku i industrijsku revoluciju. Svoju tezu argumentira na sljedeći način. S jedne se strane nalazi Francuska revolucija koja predstavlja društvenu odrednicu, a s druge je strane industrijska revolucija koja se nalazi na vrhu tehnološkog napretka. Stipanov nadalje nastavlja da obje revolucije djeluju zasebno, ali i zajedno te da su svojim djelovanjem stvorile i omogućile „stvaralačko i kompetitivno ozračje, koje je znatno i prepoznatljivo pridonijelo nastanku i naročito razvoju knjižnica te uvjetovalo neke nove procese odnosno obilježja u organizaciji i djelovanju knjižnica.“ (Stipanov, 2010: 207-208)

Definicija Hrvatske enciklopedije (2023) govori da se narodne knjižnice deklariraju kao javne ustanove koje svoje zbirke i usluge nude cjelokupnom stanovništvu. One unapređuju čitanje i pismenost kod djece i mladih te nude informacije ključne za svakodnevni život. Smatraju se kulturnim i organizacijskim centrima koji djeluju preko organizirane mreže centralnih knjižnica i njihovih ogranaka.

Da bi se neka knjižnica u potpunosti smatrala javnom knjižnicom, potrebno je ispuniti tri kriterija, smatra Kardstedt (1965:*n.p.*). Glavne kriterije koje navodi su otvorenost sve većem broju korisnika, financiranje javnim sredstvima te navodi vlasnika kao nositelja javne vlasti.

4. Povijest knjižnica

Prema Stipanovu (2010:27), razvojem i pojavom pismenosti počele su se pojavljivati i prve knjižnice te ih je u počecima bilo teško razlikovati od arhiva.

Mrežni portal *enciklopedija.hr* (2023) navodi da su tragovi najstarijih knjižnica identificirani oko 3000. godine prije Krista arheološkim iskopavanjima u sumerskom gradu Nipuru. Ostaci knjižnica pronađeni su i u Lagašu (oko 2200. godine pr. Kr.) i Ugaritu (2000. do 1500. godine pr. Kr.). Da se radi o knjižnicama potvrđuju mnoge prostorije u kojima su pronađene glinene pločice ispisane klinovim pismom koje potvrđuju da su to bile dobro organizirane knjižnice ili arhivi s velikim brojem knjižnične građe. S navedenim podacima slaže se i Stipanov (2010:28) koji u knjizi „Knjižnice i društvo“ tvrdi da su prve knjižnice, s povijesnog i sociološkog stajališta, nastale u Mezopotamiji. Svoje tvrdnje argumentira činjenicom da su Sumerani 3000 godina prije Krista razvili uglato pismo te su počeli pisati po glinenim pločicama koje su kasnije pronađene. (Stipanov, 2010)

Iz sociološke perspektive ključan trenutak za nastanak knjižnica bio je prelazak s plemenskog načina života na život u društvenim zajednicama. „Zajednica je, naime, organska volja, a društvo je ugovorena volja. Stoga društvo bez komunikacije ne bi moglo funkcionirati, što znači da ne bi moglo ni postojati. To je bio temeljni sociološki (pra)čimbenik za osnivanje (prvih) knjižnica u Mezopotamiji.“ (Stipanov, 2010:29)

Prema Hrvatskoj enciklopediji (2023), pojava prvih knjižnica u svijetu razlikuje se od države do države. U Grčkoj su se tako knjižnice pojavile nešto kasnije, u 5. i 4. stoljeću prije Krista. Velike knjižnice uglavnom su posjedovali filozofi i književnici poput Euripida i Aristotela. Najvećim se helenističkim knjižnicama smatraju Aleksandrijska knjižnica koja je osnovana u 3. stoljeću prije Krista i Pergamska knjižnica osnovana u 3. ili 2. stoljeću prije Krista. Katalogom Aleksandrijske knjižnice smatra se bibliografski popis rukopisa pod nazivom „Popisi“, a autor mu je pjesnik Kalimah, koji je ujedno bio i upravitelj Aleksandrijske knjižnice. Uz knjižnice nalazili su se i skriptoriji u kojima su se prepisivale knjige, dok su se u knjižnicama okupljali najznačajniji učenjaci. Prema dostupnim izvorima koje navodi *enciklopedija.hr*, u posjedu knjižnice bilo je 400 000 do 700 000 svitaka koji su uništeni u požaru. Aleksandrijska je knjižnica, osim što je služila kao prostor za okupljanje učenjaka, utjecala i na razvoj kulture i znanosti, posebice na filologiju,

gramatiku, geografiju, matematiku i historiografiju. Osim grčkih, počinju se osnivati i rimske knjižnice, navodi enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslava Krležę (2023), od kojih su prve nastale prikupljanjem ratnoga plijena iz Grčke i istoka u 2. i 1. stoljeću prije Krista. Osim javnih knjižnica, postojale su i velike privatne knjižnice koje su bile u vlasništvu tadašnje elite. Pjesnici poput Seneke i Lukijana kritizirali su ideju privatnih knjižnica čija se pojava u tadašnje vrijeme temeljila na pomodnim željama. U istom se razdoblju, elaborira mrežni portal *enciklopedija.hr* (2023), javlja ideja o proširenoj uporabi knjižnica, odnosno o otvaranju javnih knjižnica. Gaj Azinije Polion utemeljitelj je prve javne knjižnice (oko 39. godine pr. Kr.), a najvećom javnom knjižnicom smatrala se Bibliotheca Ulpia osnovana 100. godine, a bila je u vlasništvu cara Trajana te je djelovala do 5. stoljeća. Završetkom staroga vijeka uz pojedine crkve stvaraju se i prve kršćanske knjižnice, kao što je Cezareja u Palestini, a pojavom srednjeg vijeka osnivaju se i samostanske knjižnice u vlasništvu crkvenih redova, najčešće benediktinaca, čija je uloga bila očuvati rukopise prepisivanjem. Takve se knjižnice najčešće nalaze u sastavu skriptorija u kojima su se rukopisi prepisivali, a radi njihova očuvanja arhivirani su u specijalne ormare, *armariuse*. Knjige iz takve vrste knjižnica posuđivane su i drugim samostanima, ali i svjetovnim osobama, stoga se one zbog svoje uloge mogu smatrati i javnim knjižnicama. Širenje samostana i izum tiskarstva u narednim su godinama doveli do povećanja starih, ali i do osnivanja novih knjižnica, osobito na dvorovima u Beču, Krakovu, Berlinu, Parizu, Stockholmu i Dresdenu, a neke od njih smatraju se i temeljem današnjih nacionalnih knjižnica. Tadašnje su knjižnice veću pažnju pridavale vanjskom izgledu knjige te uređenju unutarnjih prostora, dok su 14. stoljeću propisana nova načela za stručnu obradu knjižnične katalogizacije i klasifikacije s ciljem lakšeg pristupa korisnicima. (Enciklopedija.hr, 2023)

4.1. Knjižnice u Hrvatskoj

Najstarijom knjižnicom na području Hrvatske, prema Hrvatskoj enciklopediji (2023), smatra se knjižnica pri katedrali Splitske biskupije iz 7. stoljeća, a o tome svjedoči očuvani rukopis grčko-latinskog Splitskog evanđelistara, navodi Hrvatska enciklopedija. U srednjem su vijeku prve knjižnice u Hrvatskoj utemeljili benediktinci uz mnoge samostane, a otkriveni su i podatci o poklonjenim i kupljenim knjigama. Osim benediktinaca, redovi poput franjevacā, cistercita i dominikanaca također su u svom posjedu imali zbirke knjiga, od kojih su neke bile temelj za

značajnije samostanske knjižnice (dominikanski samostan i samostan Male braće u Dubrovniku, franjevački samostani na Trsatu i na otoku Košljunu i dr.). Za vrijeme renesanse u Hrvatskoj bile su poznate i neke privatne knjižnice, od kojih se posebno može izdvojiti knjižnica Marka Marulića, ali i ostalih hrvatskih intelektualaca koji su podupirali osnivanje knjižnica. Osim Marulićeve, poznata je i knjižnica Nikole Zrinskog i njegova sina Adama iz 17. stoljeća koja je danas sastavni dio zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Prema mrežnoj stranici Hrvatske enciklopedije Leksikografskog zavoda Miroslava Krleže (2023), u Hrvatskoj danas posluje nekoliko stručnih knjižnica, od kojih treba izdvojiti onu Instituta „Ruđer Bošković“ te Ekonomskog instituta u Zagrebu. Neke od hrvatskih narodnih knjižnica koje djeluju od svog osnutka su Gradska knjižnica u Zagrebu (osnovana 1907. godine), Narodna čitaonica u Splitu (1912.) i Gradska biblioteka u Šibeniku (1922.). (Enciklopedija.hr, 2023)

5. Zajednički problemi knjižnica

U posljednje se vrijeme gotovo sve knjižnice, više ili manje, suočavaju s istim problemima. Jedan od glavnih problema veže se uz korisnike knjižnica koji sve slabije koriste tiskanu literaturu, pod izlikom da se danas sve može naći na internetu. Walz (2018:11), kako je navedeno u knjizi „Program za preoblikovanje knjižničnih službi i usluga“ (2010) Michaela Bucklanda, objašnjava da autor kao problem navodi i papir koji se smatra strogo usmjerenim medijem. To znači da knjiga u svom papirnatom obliku i korisnik koji ju želi pročitati moraju biti na istom mjestu i u isto vrijeme. Nadalje, sve manje novca ulaže se u financiranje tradicionalne građe, dok većina financijskih sredstava odlazi na poboljšanje elektroničkih resursa. Također, ideja digitalnih knjižnica kod administracije knjižnica uzela je maha, međutim, treba napomenuti pritisak kojem su knjižničari izloženi u radu te se treba usredotočiti na konkretne potrebe korisnika.

Još jedan veliki problem koji navodi Gorman (2006:2) je i sve starija knjižničarska struka koja je nekada brojila mnoštvo knjižničara sa zavidnim vještinama. Međutim, takvi se djelatnici spremaju za mirovinu, a tek diplomirani knjižničari nisu dovoljno kvalificirani za primarni knjižničarski rad u području informacijske službe i katalogizacije. Uz sve navedene probleme, javlja se i kataklizma velikog dijela knjižničarskog usavršavanja i obrazovanja pod negativnim učinkom pojave informacijske znanosti i fenomena digitalizacije. Nadalje, navodi da se sve češće javlja i pojačana tendencija za obukom u knjižnici i na projektima za informacijsko usavršavanje. Na sve to, Gorman (2006:2) pripisuje i nezainteresiranost nadležnih tijela za financiranje izgradnje novih i boljih zgrada knjižnica.

No, Michael Gorman (2006:3) smatra da navedeni problemi stvaraju neopravdan strah i pesimizam te to argumentira na dva načina. Kao prvi razlog navodi ljudski egoizam, odnosno, elaborira da su ljudi u novo vrijeme skloni vjerovati da je njihov položaj poseban te da su promjene koje se događaju oko njih jedinstvene. Kao drugi argument koji vodi prema pozitivnom razmišljanju, ističe da se čovječanstvo trenutno nalazi na odabranoj točki ravnomjernog napredovanja knjižnica i ljudske komunikacije te da nas u budućnosti čeka jednako toliko ili više promjena. Na temelju navedenog, Gorman zaključuje da bi pretjerano razmišljanje i osvrtnje na probleme „značilo nestanak knjižnica kao fizičkih mjesta, redefiniranje knjižničarstva kao struke, zamjenu

informativskih službi zbirka zabilježenog znanja i napuštanje tradicionalnih knjižničnih službi i usluga (informativska služba, bibliografska kontrola i sl.)“ (Gorman, 2006:4).

Osim što se knjižnice kao institucije suočavaju s različitim problemima, treba napomenuti i izazove s kojima se suočavaju zaposlenici knjižnica. Chan (2017:76) piše da se knjižničari danas suočavaju s teškim problemima i izazovima u nekoliko područja: tehnoloških područja, iz smjera društvenih medija, zahtjeva korisnika i internih procesa. U vrlo kratkom periodu, nastavlja Chan (2017), knjižničari su morali steći nove digitalne vještine, naučiti kako istovremeno obavljati i po nekoliko poslova te proširiti svoje znanje na do tada njima nepoznata područja.

Spomenuti treba i odnos knjižnica prema autorskom pravu, što se generalno ne mora smatrati problemom ako knjižnica posluje prema propisanim zakonima. Osim što se knjižnice moraju pridržavati zakonskih propisa, Horvat i Živković (2009:11) tvrde da su knjižnice obvezne i poštivati odredbe o postupanju s autorskim djelima. Knjižnice često u svojoj građi imaju i daju na korištenje djela koja su zaštićena autorskim pravom. Nerijetko se dogodi da se djela fotokopiraju, skeniraju, digitaliziraju i slično. No, svaki autor mora dati dopuštenje za takav način umnožavanja djela, stoga knjižničari predstavljaju posrednika između autora i korisnika te moraju dobro poznavati mnoge odredbe koje se odnose na područje autorskog prava. Knjižnice su, između ostalog, odgovorne i za građu koju su preuzele od prošlih generacija, a radi odgovornosti koju zbog toga snose, moraju na umu imati zaštitu intelektualnog sadržaja djela, kao i materijalnu podlogu na kojoj se djela temelje. (Horvat i Živković, 2009)

Republika Hrvatska je, postavši neovisnom državom, preuzela Zakon o autorskom pravu SFRJ iz 1978. godine. Zakon se mijenjao i dopunjavao 1986. i 1990. godine, a 1993. tekst Zakona je pročišćen i objavljen u Narodnim novinama 1999. godine. Posljednja se izmjena dogodila 2003. godine kada je Zakon usklađen s normama Europske unije. (Horvat i Živković, 2009:17)

6. Tehnologija u knjižnicama

Daljnijim napretkom i razvojem, piše Gorman (2006:11), knjižnice su se sve više interesirale za tehnologiju i s njom bile povezane. Krajem 19. stoljeća pojam knjižnice bile su police poredane unutar nekog prostora na kojima je bila knjižnična građa. Osim toga, knjižnica se nije smatrala knjižnicom ako nije imala najnovije pisaće strojeve, a u to je vrijeme vrhunac tehnologije bio pružanje informacija putem telefona. Međutim, knjižnice nikada nisu bježale od tehnologije te su velikodušno prihvaćale svaki novi oblik komunikacijske tehnologije kako bi poboljšale komunikaciju sa svojim korisnicima.

Značajan interes knjižnica za tehnologiju dogodio se netom nakon Drugog svjetskog rata, piše Gorman (2006:11). U to su se vrijeme koristili sustavi bušenih kartica i sustavi mikrokartica za obradu i pretraživanje knjižnične građe. Ovakvi su sustavi bili uglavnom prisutni u specijalnim knjižnicama koje su osnivane tijekom 1940-ih i 1950-ih. Njihov se razvoj nastavlja paralelno s razvojem dokumentalistike koja se počela razvijati početkom 20. stoljeća. Svi navedeni procesi u velikoj su mjeri doprinijeli znanstvenom pristupu knjižničarskim procesima, a kasnije su utjecali i na izmjenu knjižničarstva u cjelini.

Knjižnice su također vrlo rano prihvatile i računala. Jedna od utjecajnijih osoba među nastavnicima, studentima i znanstvenicima u polju knjižničarstva nakon Drugog svjetskog rata, bio je Vannevar Bush. „Njegovo viđenje „pomagala“ (računala) koja će omogućiti „pristup i upravljanje vjekovnim naslijeđenim znanjem“ bilo je privlačno svim umnim knjižničarima toga doba. Na struku je u velikoj mjeri utjecala (dvadeset godina poslije) knjiga jednog velikog znanstvenika s područja računalstva, J.C.R. Licklida.“ (Gorman, 2006: 12). (Licklider, 1965: n.p.) je u svojoj knjizi „Knjižnice budućnosti“ predvidio sposobnost računala da korisnicima omogući pristup uobičajenim ekonomskim, službenim, poslovnim i stručnim sadržajima, pojavu mreža i ideju interaktivnog radnog mjesta. Spomenuta knjiga temelji se na istraživanjima i radovima s početka 1960-ih, mnogo prije pojave računala u knjižnicama. Osim toga, knjižničarska je struka iznenađujuće dobro prihvatila „Knjižnice budućnosti“ s obzirom da ju je napisao „autsajder“, odnosno informatičar u vrijeme kada informatika još nije bila toliko razvijena.

Nedugo nakon uvođenja tehnologije u knjižnice, javlja se zapis MARC, koji je djelovao kontradiktorno; njegovom pojavom izrada listića postala je brža i djelotvornija što je produžilo

vijek trajanja kataloga na listićima. Međutim, krajem 1970-ih MARC i računala postala su osnova OCLC-a ¹, što je označilo kraj kataloga na listićima. S druge strane, digitalno ili računalno doba u knjižnicama može se podijeliti na dva razdoblja. Prvim se razdobljem smatra automatizacija knjižnica koja označava početak korištenja računala radi veće i bolje djelotvornosti knjižničnih postupaka u koje se ubrajaju katalogiziranje, posudba, online pretraživanje i kontrola serijskih publikacija. Kao drugo razdoblje navodi se digitalizacija knjižnica koja obuhvaća pretvaranje knjižnične građe u digitalni oblik koji je pohranjen i dostupan u računalnom sustavu. (Gorman, 2006:12)

Uvođenjem nove tehnologije u knjižnice, pojavio se i novi pojam koji je čest u SAD-u. Spajanjem riječi *web* i *library* nastao je pojam *webrary*, piše Brügger (2017). Uz navedeni se pojam spominje i pojam *Web archive* koji je nastao prije dvadeset godina. Međutim, autor smatra da se pojmovi ne koriste na ispravan način. Naime, Brügger (2017) objašnjava da bi se pojam *webrary* trebao koristiti za zbirku mrežnih publikacija, dok termin *Web archive* više odgovara za ustanove koje prikupljaju i čuvaju građu koja nije javno dostupna. Kao primjer navodi Danski nacionalni arhiv koji čuva privatne računalne mreže različitih poslovnih organizacija.

U knjizi „Postojana knjižnica“, Michael Gorman (2006:12) tvrdi da je digitalizacija knjižnica konfuzna te da joj je budućnost neizvjesna. Dalje objašnjava da se digitalizacija knjižnica temelji na značajnim ostvarenjima knjižnične automatizacije, ali odbija ideju računala kao pomagala. Također, kao glavni problem navodi posljedicu prestanka djelovanja tehnologije kao sredstva za ostvarenje cilja. Kao primjer daje pretraživanje izvora u svrhu istraživanja te objašnjava da „nitko ozbiljan ne vjeruje da su, u svrhu istraživanja na određenoj razini, izvori dostupni na webu bolji od onih u dobro organiziranoj knjižnici, no unatoč tome mnogi se ponašaju tako.“ (Gorman, 2006:12).

Što se tiče Republike Hrvatske, proces digitalizacije arhiva, knjižnica i muzeja provodi se pod okriljem Ministarstva kulture i medija RH. „U Nacionalnom programu određeni su parametri za razvoj programa i projekata digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe kao dijela nacionalne kulturne baštine te za stvaranje i unapređenje usluga informacijskog društva na

---

¹ OCLC (*Online Computer Library Center*) je svjetska neprofitna organizacija i usluga za knjižnice svih vrsta; osnovana je 1967. godine kao Ohio College Library Center na inicijativu profesora sa sveučilišta u Ohiju (<https://www.oclc.org/en/home.html?redirect=true>; pristupljeno 21. 7. 2023.)

području ovih djelatnosti.“ (Pilaš, 2009:122) Kako bi građani Republike Hrvatske lakše pristupili digitalnim sadržajima, izrađen je mrežni portal „Hrvatska kulturna baština“ (2009)

6.1. Utjecaj tehnologije u knjižnicama prije 100 godina

U današnje se vrijeme pojam tehnologije često poistovjećuje s računalnom tehnologijom, dok se svi prethodni načini uporabe aparata koji su olakšavali rad i povećavali produktivnost zanemaruju. Tvrdnja je, kao što je spomenuto, da je tehnologija i prije 100 godina utjecala na knjižnice. O tome govori oglas u ondašnjem časopisu „Library Journal“ koji je pobliže objasnio Gorman (2006:24) u svojoj knjizi „Postojana knjižnica: tehnologija, tradicija i potraga za ravnotežom.“ Naime, u travnju 1900. godine F.M. Crunden, član Narodne knjižnice St. Louis izvještava o učincima pisaćih strojeva *Hammond*, *Remington* i *Smith-Premier*. Provedenim istraživanjem zaključeno je da se *Remington* pokazao najboljim jer je dizajniran za lako i učinkovito rukovanje pri izradi kataložnih kartica. Iste se godine pojavljuju i pokretne knjižnice čiji je cilj bio knjige približiti ljudima, bez obzira na mjesto stanovanja. Časopis „Library Journal“ početkom 20. stoljeća bavio se uglavnom temama koje su se odnosile na nove tehnologije, njihove postupke i primjenu na strojeve. Autori takvih tekstova, objašnjava Gorman u svojoj knjizi, u isto vrijeme promišljaju i o posljedicama koje bi velike promjene unutar knjižničarske struke mogle donijeti. Pitanja koja su si postavljali slična su današnjima, a Gorman (2006:26) ih prenosi u svojoj knjizi: Hoće li knjižnice i knjižničarstvo opstati? Hoće li novo, moderno i promijenjeno društvo u budućnosti cijeniti knjižnice? Budući da je Gormanova knjiga „Postojana knjižnica: tehnologija, tradicija i potraga za ravnotežom“ napisana 2006. godine, on na kraju zaključuje da će ovakav tip pitanja biti aktualan i danas, gotovo 2 desetljeća nakon, no još uvijek je na ta pitanja nemoguće dobiti konkretan odgovor.

6.2. Digitalna knjižnica

Temeljem prošlih poglavlja, činjenica je da se uvođenjem novih tehnologija promijenilo poslovanje i svrha knjižnica. Osim toga, pojavile su se i dvije nove vrste knjižnica – digitalna i hibridna. (Rade Džeko, 2020:35) Hibridna knjižnica definirana je kao knjižnica koja pokušava ispuniti kriterije i tradicionalne i digitalne knjižnice. Pojavom hibridnih knjižnica nastali su brojni

međunarodni dokumenti o relevantnim zakonima koji su na snazi u svakoj državi. „Knjižnice su postupno mijenjale način poslovanja, prilagođavajući se promijenjenoj sredini, a od knjižničara se očekivalo da steknu nove kompetencije, koje svakako uključuju i poznavanje zakonskih propisa kojima se uređuje rad knjižnica.“ (Horvat A., Živković D., 2009:7)

„Elektroničkim knjižnicama nazivaju se one knjižnice koje imaju baze podataka u elektroničkom mediju i koje su dostupne online (*On Line Public Access – OPAC*). Ova usluga omogućava korisnicima elektroničkim putem primati i dostavljati podatke o knjižničnoj građi, primanje faksova članaka te rezervaciju knjižnične građe. Za digitalne knjižnice danas se rabi termin „virtualna knjižnica.“ (Ledić, S., Skoko, I., Tokić Marić, S., 2020:111)

Prema Ledić, Skoko i Tokić Marić (2020:110), digitalne bi knjižnice trebale postati obveznim dijelom usluga knjižnica kako bi korisnici što lakše mogli pristupiti digitalnim zbirkama.

S druge strane, Rade Džeko (2020:36) piše da se pojam digitalne knjižnice prema Greenbergu može smatrati oksimoronom jer ako se radi o knjižnici, ona ne može biti digitalna te ako je knjižnica digitalna onda se ona ne smatra knjižnicom. „Točnost ove tvrdnje može se provjeriti samo definiranjem pojma knjižnice u usporedbi s pojmom digitalne knjižnice koji se sam po sebi mijenjao promjenom tehnologije.“ (Rade Džeko, 2020:36). Pojava digitalnih medija, kao što je spomenuto, proširuje svrhu knjižnica, a one su na neki način bile prisiljene primijeniti potpuno novi sustav za novi oblik građe. U tom kontekstu „digitalna knjižnica također označava i knjižnicu budućnosti, a informacijsko-komunikacijska stručnost i stručnost u računalnim znanostima postaje ključna za uspješno istraživanje i poslovanje digitalnih knjižnica.“ (Rade Džeko, 2020:36)

Međutim, kao i svaka nova pojava, i digitalna knjižnica ima svoje pozitivne i negativne strane. Gledano s negativnog stajališta, da bi se stvorile potpuno digitalne knjižnice i digitalizirali svi dostupni tiskani dokumenti, potrebna je velika svota novca. Pored toga, digitalizacija dokumenata dovodi do toga da se digitalizirani dokumenti istog sadržaja koriste na drukčije načine od onih tiskanih. Kako navodi Gorman (2006:49), korištenje digitaliziranih dokumenata i „e-knjiga“ temelji se na priručnicima, referentnim djelima i ostalim tekstovima koji su pogodni za uvlačenje odlomaka izvan njihova konteksta. Negativnim se, tvrdi Walz (2018:20), smatra i upotreba te pristup internetu za pravilno djelovanje digitalne knjižnice. Naime, korisniku je potrebno računalo i nesmetan pristup internetu kako bi došao do željenih informacija. Navedene dvije stavke jedna drugu isključuju, stoga je u tom slučaju pristup informacijama nemoguć. Pozitivna strana

digitalnih knjižnica jest što se one ne smatraju samo knjižnicama, već omogućavaju i mnoge druge neophodne usluge poput e-trgovine, učenja na daljinu i slično. (Dey, Yen i Samuel, 2020)

Stoga se može zaključiti da digitalne knjižnice stvaraju velik potencijal za poboljšan pristup znanju, promicanju napretka u znanosti, zagovaranju obrazovanja i učenja te za educiranje stanovništva.

6.3. Ciljevi digitalne knjižnice

Glavni cilj digitalne knjižnice, smatraju Ledić, Skoko i Tokić Marić (2013: 113), jest omogućiti izravan pristup digitalnim i nedigitalnim informacijama te povezati tehnologiju s kulturom i obrazovanjem kako bi se mogle ponuditi moderne knjižnične usluge. Kako bi se ostvario glavni cilj, potrebno je ostvariti manje ciljeve:

- podržati digitalizaciju te pristup i zaštitu znanstvene i kulturne baštine
- omogućiti svim korisnicima zaštitu i pristup znanstvene i kulturne baštine
- omogućiti svim korisnicima pristup informacijama koje su u posjedu knjižnice
- stvoriti nove knjižnične sustave koji mogu djelovati s drugim sustavima
- podržati knjižnice u promoviranju normi i praksi
- osvijestiti potrebu za osiguravanjem digitalne građe
- spojiti digitalne knjižnice s razvojnim mrežama
- iskoristiti brzi razvoj tehnologija i medija u svrhu stvaranja digitalnog sadržaja

Da bi se ostvarili navedeni ciljevi, osim djelatnika knjižničarske struke, pomoć bi trebale pružiti i „nacionalne vlade, međuvladine organizacije i pokrovitelji prepoznaju stratešku važnost digitalnih knjižnica i pomognu u njihovu razvoju. Njihova financijska potpora i dugotrajna strategija ključ su premošćivanja digitalne podjele i osiguravanja pristupa informacijama te jačanja razvoja pismenosti, obrazovanja i kulture.“ (Ledić, S., Skoko, I., Tokić Marić, S., 2020:113)

Autorica Jelena Lešaja piše o „Digitalnoj knjižnici“ Centra za ljudska prava u Zagrebu te navodi da se podatci u takvoj vrsti digitalne knjižnice ne obrađuju kao tradicionalna knjižnična građa. Kod Digitalne knjižnice ne provode se procesi katalogizacije, klasifikacije i inventarizacije. „Dokumenti (i poveznice na dokumente) razvrstavaju se i organiziraju na temelju zajedničkih

svojstva i međusobnih odnosa, a pretraživi su po sljedećim parametrima: tematski, autorski, vrste dokumenta, te pomoću ključnih riječi.“ (Lešaja, 2009:133)

6.4. Digitalizacija i nakladništvo

Jedna od kontradiktornih stavki digitalizacije i računalnog doba koju navodi Gorman jest činjenica da je utjecaj automatizacije na tiskano nakladništvo bio oprečan onome što se očekivalo. Unazad 10 godina intenzivno se predviđalo da će elektronički tekstovi zamijeniti tiskane. Mnogi su tvrdili da će se do početka 21. stoljeća prestati tiskati knjige. Nasuprot tome, u Europi i SAD-u nikada se nije objavilo više tiskanih knjiga. Takav ishod situacije dogodio se jer je uporabom računala proizvodnja visokokvalitetnih knjiga postala jeftinija, a korištenje računala u procesu proizvodnje omogućilo je lagano i jeftino širenje tekstova u elektroničkom obliku. Kao zaključak Gorman navodi da je zahvaljujući računalima, nakladništvo postalo brže i bolje, tekstovi knjiga i časopisa dostupniji te im je pridodana i vrijednost jer su postali dostupni na internetu. (Gorman, 2006:118)

Što se tiče tradicionalnog nakladništva, ono je, prema Cvjetičanin (2014:464), u posljednjih nekoliko godina doživjelo uspon. Kao primjer navodi sajam knjiga u Leipzigu na kojem se okupilo dvije tisuće nakladnika iz tridesetak zemalja. Međutim, upozorava da povećani interes za knjige može dovesti do unifikacije tržišta knjiga. O tome, navodi Cvjetičanin, piše francuski književnik Pierre Lepape u časopisu *Le Monde diplomatique* (2004). „Lepape ističe rapidni pad izdavačke djelatnosti u zemljama u razvoju, a zatim unutar nakladništva zapadnih zemalja, sve neravnomjerniju razmjenu između SAD-a (te Velike Britanije) i drugih zemalja.“ (Cvjetičanin, 2014: 465)

Sudbinu elektroničkih knjiga, Gorman (2006:118) prikazuje na primjeru tvrtke *National Academy Press* iz SAD-a. Naime, spomenuta nakladnička tvrtka besplatno je ponudila 2100 elektroničkih knjiga na internetu jer njihova prodaja nije išla u dobrome smjeru.

7. Budućnost knjižnica i knjižnice budućnosti

Još početkom osamdesetih godina teoretičari društva i sociolozi počeli su predviđati kakvo će biti društvo budućnosti, uzimajući u obzir promjene koje su se počele događati pojavom tehnologije. Najviše se razmatrala budućnost knjižnica jer „knjižnice su ipak proizvod društva, njegovo kolektivno pamćenje, stoga promjene u društvu, izravno i neizravno, utječu (i) na knjižnice i njihovo djelovanje, kako nam pokazuje njihova cjelokupna povijest.“ (Stipanov, 2010:249)

Budućnost knjižnica prema, C. L. Borgman, može se odviti u tri scenarija, a to su scenarij diskontinuiteta, scenarij kontinuiteta i scenarij koji se nalazi između dva navedena. (Rade Džeko, 2020:32)

Scenarij diskontinuiteta tvrdi da će tiskane publikacije nestati, a zamijenit će ih one elektroničke. Razvojem tog scenarija nestat će sve institucije čiji se rad temeljio na tiskanim publikacijama, a u najboljem će se slučaju morati revolucionarno prilagoditi novim izmjenama. Predviđa se da će autori imati sve manju porabu za izdavačima, korisnici će sve manje ovisiti o knjižnicama, a obrazovanje se više neće temeljiti na vrednovanju tradicionalnih publikacija. Drugi scenarij više je vezan uz evoluciju nego revoluciju u polju informacijske znanosti. Smatra se da će se razvijati one tehnologije koje su neophodne, a temeljit će se na mrežnim infrastrukturama. Treći scenarij vezan je uz C.L. Borgman koja u svojoj knjizi „Od Gutenbergova izuma do globalnog informacijskog povezivanja: pristup informaciji u umreženom svijetu“. Za ovu mogućnost Borgman (2002:3) kaže da ona ne pripada ni evoluciji ni revoluciji, već je koevolucija informacijske tehnologije, različitih organizacija, a na kraju i ljudskog ponašanja. Smatra da ljudi ciljano odabiru tehnologije od kojih će imati koristi u radu. Tijekom korištenja tih tehnologija, ljudi ih prilagođavaju svojim potrebama, ponekad na načine za koje njihovi tvorcima nisu znali da su mogući. Zagovornici prve teorije svoje stajalište temelje na krivim konstatacijama. Mnogi od njih misle da im fizičke knjige nisu potrebne jer sve mogu pronaći besplatno na internetu.

Također, digitalizacija je još jedan od procesa za koji se smatra da će postupno u potpunosti preuzeti knjižnice. Međutim, mnogi će se složiti da je proces digitalizacije uvelike već dio knjižnice.

Gorman (2006:35–36), govoreći o knjižnicama budućnosti, navodi da kada se u obzir uzme stanje u nakladništvu, zahtjevi korisnika knjižnica za sve većim brojem različitih medija te pritisak na

knjižnični proračun, nije teško zaključiti da su knjižnice razapete u nastojanjima da ispune sve što se od njih traži. Kao glavni problem izdvaja proračun kojim knjižnice raspolažu. Mnoge knjižnice dobivaju oskudna sredstva za nabavu knjižnične građe, stoga često nedostaje novca za različite vrste građe. Jedna od bitnih razlika knjižnica i elektroničke građe jest ta što je za obrađene knjige i ostale publikacije potreban određeni prostor te su za njihovu pohranu potrebne police i druga oprema. S druge strane, elektronički objavljene knjige i izvori zahtijevaju računala koja trebaju i knjižničarima i korisnicima, ali isto tako treba im i materijalna infrastruktura, odnosno, žice, bežična mreža i poslužitelji. Pored toga, u slučaju kvara na računalu potrebni su i ljudski resursi poput programera, tehničara i slično. „Oni nakon nekog vremena čine utjecajnu interesnu grupu koja se zalaže za još više ulaganja u novu tehnologiju (ne zaboravimo da se inovacije u računalnoj tehnologiji javljaju svakih nekoliko mjeseci, čak tjedana).“ (Gorman, 2006:36)

Već sada su knjižnice počele zapošljavati stručnjake iz *IT* sektora koji su bolje plaćeni od zaposlenika knjižnica. „Kad knjižnica dobije takav odjel, mora se pomiriti s time da ta grupa ima golem utjecaj, i pasivan i aktivan, na knjižnično planiranje i donošenje proračuna.“ (Gorman, 2006:36)

U sklopu knjige *The End of Wisdom? The Future of Libraries in a Digital Age* (2017), David Baker (2017:26), citira profesora na *University of South Wales*, Joa Smedleyija koji za knjižnice u budućnosti kaže da će biti uzbudljivo mjesto za sve dobne skupine. Smatra da će knjižnice postati centar zajednice u kojima će se provoditi kontinuirano učenje te da će knjižnice postati središta socijalizacije koja će biti temelj za stvaranje novih zajednica.

8. Počeci digitalne kulture

Charlie Gere (2002: *n.p.*) navodi da se prve naznake digitalne kulture pojavljuju već početkom 20. stoljeća kada dolazi do razvitka računalne tehnologije i korištenja računala za širu upotrebu.

1980-ih pojavljuju se i prva osobna računala i internet koji su omogućili razmjenu informacija na višoj razini. Međutim, digitalna kultura najveći uspon doživljava sredinom 1990-ih kada se pojavljuje koncept *World Wide Weba* ("*Digital Culture* ." *Encyclopedia of African-American Culture and History. Encyclopedia.com*. 22. kolovoza 2023. <https://www.encyclopedia.com>). Može se reći da je njegovom pojavom započela „informatička revolucija“ kao i digitalizacija gotovo svih aspekata ljudskog života koja je uvelike promijenila dotadašnji način života.

Iako prisutan u velikoj mjeri, proces digitalizacije nije se jednako razvijao u svim dijelovima svijeta. Tako se u Sjedinjenim Američkim Državama pojavljuje pojam „digitalni jaz“ koji je 1995. godine osmislio novinar iz Ohija ("*Digital Culture* ." *Encyclopedia of African-American Culture and History. Encyclopedia.com*. 22. kolovoza 2023. <https://www.encyclopedia.com>) Ubrzo se taj pojam počeo koristiti za mnoge druge nejednakosti koje su obilježavale američko društvo kao informatičko. Međutim, izraz „digitalni jaz“ kasnije se uglavnom koristio kako bi se naglasila razlika u korištenju interneta i računala između Amerikanaca i Afroamerikanaca. U prilog tome idu i istraživanja koja su se provodila na ovu temu. Rezultati jednog takvog istraživanja, koji su dostupni na mrežnoj stranici *encyclopedia.com* (2023), govore da je 2002. godine 45% Afroamerikanaca imalo pristup internetu u usporedbi sa 60% bijelaca što je dovelo do stvaranja digitalnog jaza. Brojne državne institucije u SAD-u rade na reduciranju tog problema. Razlika između digitalnog jaza u razvijenim zemljama i zemljama Trećega svijeta je neupitna te uglavnom ovisi o moći i novcu. Pojedinci koji posjeduju obje stavke koriste internet i ostale pogodnosti kada i gdje žele, dok je onima bez sredstava i moći pristup ograničen ili ga uopće nemaju. Također, *encyclopedia.com* (2023) spominje i „Open Source“ pokret ili softver otvorenog koda koji se pojavio krajem 20. stoljeća, a bavio se promocijom razvoja softvera i tehnologije generalno. Ovaj se pokret smatra važnim dijelom digitalne kulture jer ističe neophodnost neograničenog pristupa informacijama i tehnološkom napretku koji se postižu zajedničkim i timskim radom. (Enciklopedija.hr 2023)

Imajući u vidu činjenice o pozadini digitalne kulture, može se zaključiti da taj pojam nije nov, međutim, njezin brz i iznenađujući razvoj doveo je u pitanje sve što je ljudski um do sada poznao.

9. Digitalna kultura u masovnim i tradicionalnim medijima

„Mediji, tradicionalni i digitalni, imaju važno mjesto u svakodnevnom životu pojedinca i društva. Sa sve bržim razvojem digitalnih medija mijenja se i sam pojam publika jer se publike više ne percipiraju kao (pasivni) primatelji i korisnici, nego kao (interaktivni) sudionici objedinjenih, konvergentnih medijskih procesa.“ (Cvjetičanin, 2014:417)

Kada se govori o procesima digitalizacije masovnih medija, treba naglasiti da se, prema Zgrabljčić Rotar (2017:22). oni odvijaju u dva osnovna pravca. Prvi se pravac odnosi na promatranje procesa digitalizacije iz perspektive struke, odnosno na koje je načine digitalizacija utjecala na promjenu masovnih, ali i tradicionalnih medija. Drugi se pravac temelji na akademskim analizama procesa i utjecaja digitalne kulture, pri čemu se nameću pitanja *što, kako i zašto* djeluje na preinake u tradicionalnim medijima te kakve će posljedice te preinake imati na publiku.

Osim što se digitalni mediji često uspoređuju s tradicionalnim medijima, „digitalni mediji su u stalnoj transformaciji, njih se ažurira, modificira, sažima ili širi, povezuje i umrežava, i u tom smislu digitalni mediji imaju potencijal postojanja u beskonačno mnogo varijanti.“ (Cvjetičanin, 2014:417)

Uvođenjem novih tehnologija mijenjaju se stavovi i očekivanja publike. Prema Zgrabljčić Rotar (2020:22) svrha tradicionalnih medija jest „zadovoljiti potrebe“ poput svakodnevnog čitanja jutarnjih novina, dok se od internetskih medija očekuje brzina izvještavanja, velika količina informacija te pružanje multimedijalnih sadržaja poput audiozapisa i videoisječaka.

Pojava digitalne kulture i digitalizacije u sferi interneta i masovnih medija dovela je do poznate raspodjele medija na tradicionalne i nove, dok se novinarstvo podijelilo na novinarstvo tradicionalnih medija i novinarstvo novih medija. (Zgrabljčić Rotar, 2020: 23) Međutim, postavlja se pitanje je li moguće da je proces digitalizacije uistinu donio toliko novih prekretnica u novinarstvo da bi se ono moglo svrstati u kategoriju „novoga“. Neosporno je da su brzim razvojem tehnologije gotovo sva medijska polja doživjela nagle promjene, a pojava digitalne kulture i digitalizacije uvelike je, na pozitivan ili negativan način, utjecala na tradicionalne medije i ustanove.

Budući da se digitalna kultura smatra dijelom kulturne politike, u Hrvatskoj se ta granica pomiče, stoga se može reći da je digitalna kultura dio nacionalne kulturne politike što se može vidjeti kroz različite zakone. U knjizi „Digitalno doba, masovni mediji i digitalna kultura“ izdvojen je „Zakon o Hrvatskoj radioteleviziji kao budućem digitaliziranom i multimedijalnom javnom mediju u skladu s procesima koji su prije svega otvoreni prema europskim standardima tehnološkog razvoja i novim fenomenima u političkoj kulturi, gospodarstvu, medijima i kulturi mladih.“ (Zgrabljić Rotar, 2020: 34). Nadalje, autorica se referira na dokument Kulturna politika iz 2001. „koji je pokušao definirati položaj digitalne kulture u odnosu na ostale kulturne segmente u našem društvu, mjesto i uloga kulture u nekom društvu određeni su međunarodnim i nacionalnim programima i strategijama kulturnog razvoja. Dok se u nekim društvima kultura definira kao potrošnja i ideološka kategorija, u suvremenim demokratskim društvima nastoji se definirati kao posebna društvena vrijednost i nacionalno bogatstvo te uključuje materijalna i nematerijalna sredstva i vrijednosti, jezik, norme, rituale, simbole, glazbu, kazalište, tradicijsku kulturu, medije, umjetnost, kulturnu baštinu, znanost, obrazovanje.“ (Zgrabljić Rotar, 2020: 34).

9.1. Digitalna komunikacija i digitalni mediji

Kada se govori o digitalnoj i klasičnoj komunikaciji, one se u pravilu bitno ne razlikuju. Očita se razlika može vidjeti u sudionicima, uređajima koji se koriste, a u nekim slučajevima i u medijima.

Ćurković (2021) na službenoj stranici Debatnog kluba Ekonomskog fakulteta u Zagrebu digitalnu komunikaciju naziva i prijenosom podataka. Navodi da postoje mnogi oblici digitalne komunikacije pod nazivom digitalni komunikacijski kanali, a neki od njih su e-pošta, videokonferencije, SMS i slično.

Da bi se razumjeli pojmovi digitalne komunikacije i digitalnih medija „na početku je potrebno osvrnuti se na terminološki aspekt pojmova „elektronički“ i „digitalni.“ (Stančić, 2020:49) Naime, često se u literaturi, napose s engleskog govornog područja, nailazi ravnopravno na termine, „elektronička komunikacija“ (*electronic communication*) i „elektronički mediji“ (*electronic media*), ali i na termine „digitalna komunikacija“ (*digital communication*) i „digitalni mediji“ (*digital media*). Termin „elektronički“ odnosi se na medije koji koriste elektroničke sklopove kao

tehnološku osnovicu za komunikaciju. Ti elektronički sklopovi ne prenose nužno digitalni signal, već mogu prenositi i analogni signal. S druge strane, termin „digitalni“ stoji u opoziciji s terminom „analogni“ i tako označava one medije koji koriste elektroničke medije, odnosno uređaje, za prijenos digitalnog signala.“ (Stančić, 2020: 49).

9.2. Digitalna potrošačka kultura

Den, Yen i Samuel (2020) navode da postmoderni potrošači u kapitalističkom društvu nerijetko sugeriraju na paradoksalno ponašanje, a njihovo korištenje digitalnih tehnologija reflektira daljnji uspjeh u radu sa skupinama koje dijele ista stajališta i uvjerenja. Istodobno, zbog procesa globalizacije, ratova i sve većih ekoloških katastrofa, smatraju da se počinju formirati heterogena i sastavom raznolika društva što je globalnu i digitalnu potrošačku kulturu učinilo predmetom istraživanja u znanosti o menadžmentu. Međutim, Den, Yen i Samuel (2020) elaboriraju da je usprkos napretku digitalnih tehnologija, utjecaj digitalnih medija na ponašanje potrošača nedovoljno istražen. Treba napomenuti i da definiciju digitalne potrošačke kulture smatraju nepotpunom i neutvrđenom jer ona iziskuje značajnu istraživačku pažnju koja se temelji na adekvatnim konceptima podupiranja i definiranja pojma.

Jedna od ključnih podvrsta digitalne potrošačke kulture jest online kupovina koja je za vrijeme pandemije COVID-19 virusa doživjela značajan porast. Osim što je praktičnija od kupovine u trgovačkim centrima, online kupovina nudi raznovrsnost proizvoda te u većini slučajeva niže cijene. (Dey, Yen i Samuel, 2020)

Također, treba spomenuti i potrošnju u kulturi. Brgles, Dombre i Matić (2021), kako je navedeno u djelu Abercorombija (2008), objašnjavaju da se potrošnja u kulturi razlikuje od potrošnje kod ostalih usluga jer kultura nije samo sastavni dio svakodnevnog života i čovjekova slobodnog vremena, već je kultura dio profesionalnih i amaterskih djelovanja koja pridonose potrošnji i sličnim segmentima.

10. Utjecaj digitalnih medija na dizajn knjižnica

Svakodnevno korištenje interneta pesimistima je dalo za pravo govoriti o krahu knjižnica i njihovoj zamjeni sve većim brojem digitalnih tehnologija. Mnogi su smatrali da će sustav knjižnica zastarjeti s virtualnim svijetom znanja. Međutim, to ipak nije bio slučaj, ali digitalizacija i novi virtualni svijet donijeli su neke promjene u dizajn knjižnica. (Smith, 2017)

Tijekom četiri godine, studenti arhitekture sa Sveučilišta John Moores dizajnirali su nove knjižnice (Smith, 2017:45). Projekt se može podijeliti na tri naslova: „Knjižnice budućnosti“, „Knjižnice za očuvanje“ i „Hibridne zgrade“. Imaginarni projekt koji su studenti dobili potaknuo ih je na razmišljanje o svrsi knjižnice, a svojim su dizajnima pokušali dočarati pravi uvid u pitanje kako bi se knjižnice mogle razvijati i izgledati u budućnosti. Svi studenti koji su sudjelovali u ovom projektu rođeni su u digitalnom dobu i poznaju samo svijet interneta što im omogućava da koncipiraju znanje na različite načine od ljudi koji su rođeni prije pojave interneta. Dizajni su bili raznoliki, prikazujući knjižnicu kao mjesto koje je pogodno za niz aktivnosti. Ono što je zanimljivo jest činjenica da je svaki dizajn imao prikazan prostor za fizičke knjige. Stoga, sve dok postoji tendencija za korištenjem fizičkih knjiga, postojat će i potreba za knjižnicama. (Smith, 2017:45) Ideja ovog projekta prikazuje i važnost aktivnosti koje se događaju oko fizičkih knjiga, implicirajući veliki potencijal za knjižnice kao zgrade koje imaju svrhu u svojoj zajednici. Izuzev navedenog, projekt pretpostavlja što bi knjižnica mogla postati u idućih nekoliko godina. Osim što obuhvaća zgrade dizajnirane za promoviranje fizičkih knjiga, projekt uključuje i promicanje fizičkih knjiga kao simbol znanja u određenoj zajednici. Oblinger (2006) u svom članku „Is it age or IT: first steps toward understanding the net generation“ tvrdi da studenti danas rijetko posjećuju knjižnice te da će njih čak 73% radije koristiti internet za izvore svog istraživanja.

Zimmerman (2012: *n.p.*) elaborira da knjižnice ne bi trebale biti samo mjesta na kojem se pohranjuju fizičke knjige, već da bi trebale biti mjesta koja pružaju maštovitu interakciju među korisnicima. Također navodi da bi knjižnice trebale istražiti nove načine susretanja i nove aktivnosti koje uključuju nove digitalne tehnologije.

Neki su studenti knjižnice u digitalnom dobu zamislili kao muzeje, navodi Smith (2017:46). Njihovi dizajni temeljili su se na tradicionalnoj ideji repozitorija kao arhiva kulturne baštine, a uključivali su arhive fotografija, sjećanja i znanstvene teorije. S druge strane, neki od studenata

knjižnicu su zamislili kao dio neke druge institucije koja se bavi odgojem i kulturom. Tako su nastale knjižnice koje su spojene s dječjim vrtićem kako bi se stvorio prostor za razgovaranje, pisanje i čitanje. Smith (2017:47) naglašava da tijekom četiri godine, koliko se provodio navedeni projekt, nijedan student nije doveo u pitanje postojanje knjižnica u budućnosti, dok su pojedinci sugerirali da knjižnice pate od „krize identiteta“. Međutim, studenti koji su sudjelovali u projektu shvaćaju da njihova tzv. „knjižnica budućnosti“ kao glavni cilj ima omogućiti pristup znanju i unaprijediti kulturni život društva u kojem se nalaze.

11. Navike čitanja u digitalnom dobu

Čitanje je složen i kognitivni proces koji pomaže pri razumijevanju svakodnevnih informacija. Koncept čitanja temelji se na ideji koju autor teksta pokušava prenijeti čitatelju. (Abang Yusof, 2021:44)

Peroš (2016:18), kako je navedeno u knjizi Fulgosi (2013), objašnjava tri glavna motiva zbog kojih ljudi čitaju:

- uživanje i razonoda
- pokušaj shvaćanja smisla određenog teksta
- usvajanje novih znanja i spoznaja

No, Gorman (2006:116-117) smatra da je 21. stoljeće obilježeno krizom pismenosti. Razvijeni svijet broji veliku stopu pismenosti (sposobnost čitanja na funkcionalnoj razini), no smatra da se naglasak treba staviti na onaj manji dio čovječanstva koje ne zna čitati, kao i na povećanje broja apismenih (oni koji znaju čitati, ali ne čitaju ili ako čitaju, onda se radi o nepouzdanim internetskim člancima).

Osim što predstavlja ključni element u svim područjima obrazovanja, čitalačka se pismenost ističe kao preduvjet za sudjelovanje u svakodnevnom životu. U vremenu kad se svijet mijenja nezamislivom brzinom i kada su ljudi okruženi sve većim brojem informacija, čovječanstvo je u potrebi razviti nove kompetencije čitanja kako bi išlo u korak s vremenom. (Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja, 2023)

Kada se govori o čitanju, ono ne vidi prijetnju u nepismenosti, već u apismenosti. (Gorman: 2006:117) Masa ljudi je s čitanja knjiga prešla na isključivo čitanje tabloida čija je svrha jeftino zabaviti narod, dok se navika kontinuiranog čitanja složenijih radova svela na minimum. Činjenica je da je bolje biti pismen nego nepismen, no na kraju razlika između ta dva pojma nije toliko vidljiva.

Zanemarujući pojavu informacijskog doba, informatizacije i druge pojave u digitalnoj sferi, „sigurno je da bismo se svi složili kako ljudska bića uče na tri načina i samo na ta tri načina. Učimo iz iskustva – činimo to od početaka ljudskog roda; učimo od drugih koji znaju više od nas (učitelja,

guru i sličnih); i učimo služeći se ljudskim zapisima – nešto što većina ljudi čini tek posljednja dva stoljeća. Taj treći oblik učenja zahtijeva pismenost. Naposljetku, onaj koji želi učiti služi se tekstom, a to je li taj tekst na zaslonu ili na papiru, nevažno je u usporedbi s čitateljevom sposobnošću razumijevanja, analiziranja i usvajanja značenja toga teksta“ (Gorman, 2006:120).

Ova problematika nadmašuje ustaljenu djelatnost knjižnica te se može reći da je na knjižničarima samo promatrati i vidjeti ishod situacije. Međutim, prema Gormanu (2006:120) knjižnice i knjižničari trebali bi se postaviti agresivnije i odlučnije jer smatra da su fakulteti knjižničarstva i znanstvenici s tog područja kompetentni da se ujedine s istraživačima iz drugih područja i na taj način pomognu u rješavanju problema nepismenosti i apismenosti. Kako bi u tome uspjeli, navodi pitanja koja bi si istraživači trebali postaviti:

1. „Koji je udjel više pismenosti, funkcionalne pismenosti, apismenosti i nepismenosti u današnjem društvu?
2. Kako te razine pismenosti utječu na proces učenja, na obrazovanje i korištenje knjižnica?
3. Što knjižničari mogu učiniti za unapređivanje pismenosti na sveučilištima, u školama i u cijelome društvu?
4. Koji bi bili učinci postpismenog društva na knjižnice?“ (Gorman, 2006:120)

Nakon što se postave navedena pitanja, elaborira Gorman (2006:118), potrebno je omogućiti temeljnu zbirku knjiga raznovrsne tematike koja se sustavno nadograđuje novim naslovima. Limitiranje knjižničnih zbirki na trenutno popularne *bestsellere* i sličnu građu nije dovoljno za poticanje čitanja i razvoj pismenosti u matičnoj zajednici. Približno jednaki značaj treba se pridodati i stvaranju dobrih zbirki dječje književnosti te organiziranju programa i radionica koji potiču čitanje i ljubav prema književnosti od najranije dobi. Redoviti odlazak djece u mjesnu knjižnicu, osim što vodi do učenja čitanja, dovodi i do stvaranja navike čitanja. Sjajan primjer inicijative za poboljšanje pismenosti u kojoj su knjižnice imale značajnu ulogu jest zamisao da čitave zajednice istovremeno čitaju istu knjigu. Projekt je prvi put proveden u Seattleu 1998. godine s knjigom „Ubiti pticu rugalicu“ Harpera Leeja. Tri godine nakon Seattlea, grad Chicago proveo je istu ideju pod nazivom „Moja priča je kalifornijska priča.“ Tako su svi stanovnici Kalifornije čitali knjigu Johna Steinbecka „Plodovi gnjeva.“ (Gorman, 2006:50)

U Republici Hrvatskoj je, s namjerom promicanja čitanja, osnovana kampanja „Čitaj mi!“ Pokrenuta je 2013. godine koja se smatrala Europskom godinom čitanja naglas te se smatra prvom

nacionalnom kampanjom za promicanje čitanja naglas tek rođenoj djeci. Pokrovitelj kampanje bilo je Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku. „Cilj kampanje je poticati roditelje i druge odrasle da s čitanjem naglas djetetu započnu već od njegova rođenja kako bi čitanje postalo dijelom svakodnevnog ugodnog druženja roditelja i djece, te kako bi se stvorila posebna emocionalna veza između djeteta i odrasle osobe koja mu čita.“ (Mrežna stranica kampanje „Čitaj mi!“, 2013)

12. Zaključak

Mnogi će se složiti da je digitalno doba donijelo mnogo toga dobrog i da su negativni aspekti tehnologije i svega što ona sa sobom nosi zanemarivi. Oni najoptimističniji ponekad idu toliko daleko da smatraju da će nova tehnologija pridonijeti kvaliteti života jer stvara nebrojeno mnogo mogućnosti za nova istraživanja u svim područjima ljudske djelatnosti. Međutim, pojavu digitalizacije treba uzeti s dozom opreza te dobro promisliti na koji način želimo koristiti nove mogućnosti koje nam se svakodnevno nude.

S druge se strane nalaze knjižnice koje su godinama bile mjesto okupljanja studenata, znanstvenika i cjelokupnog stanovništva. Za knjižnice se nekad smatralo da su produžetak ulica i gradova, međutim, danas se internet i tehnologija smatraju „čovjekovom produženom rukom.“ Informacije koje su se nekada mogle pronaći jedino u knjižnici, satima prelistavajući knjige, danas su dostupne na internetu i mogu se pronaći bez napuštanja vlastitog doma. Činjenica je da takav način istraživanja nudi nove mogućnosti za istraživanje, učenje i poticanje kreativnosti, međutim mnogi ljudi imaju iskrivljenu percepciju o tome što je pojava interneta i digitalne kulture zapravo donijela. Kao što sam spomenula u drugom poglavlju, digitalno doba uz sve pozitivne strane donijelo je i strah za vlastitu sigurnost, pogotovo unazad nekoliko godina kada su gotovo sve naše informacije dostupne u bespućima interneta. Također je tu uvijek prisutna i ovisnost o tehnologiji koja bi u narednim godinama mogla postati na vrhu lista različitih ovisnosti.

Što se tiče djelovanja digitalizacije na knjižnice, neosporno je da su se određene promjene dogodile i da će se tek događati. Važno je napomenuti da su knjižnice svjesne u kakvoj se poziciji nalaze te su se odlučile prilagoditi onome što je moderno doba donijelo. Danas knjižnice osim fizičkih knjiga nude i opciju e-knjiga, pristup online bazama podataka i sličnim digitalnim sadržajima.

No, usprkos svemu navedenom, knjižnice još uvijek nisu potpuno izgubile svoju važnost te vjerujem da je budućnost knjižnica u narednih nekoliko godina sigurna. Smatram da bi knjižnice pojavu digitalizacije još više trebale okrenuti u svoju korist jer bi na takav način zasigurno opstale, ali i doprle do novih i mladih korisnika.

Literatura

Knjige i znanstveni članci:

1. Abang Yusof, D.A. (2021) Reading Habits Among Students in the Digital Era: Changes of Trends and Behaviours. *Journal of Academic Library Management* Volume 1, Number 1, 15 July 2021. URL: <https://aclim.uitm.edu.my/article/article/view/5/12> (pristupljeno 22. kolovoza 2023.)
2. Baker, D. (2017) The End of Wisdom? The Future of Libraries in the Digital Age. U: Baker, D., Evans, W., ur., *The End of Wisdom? The Future of Libraries in the Digital Age*. Amsterdam: Elsevier Ltd, str. 1-35.
3. Batina, K., (2009) Kulturalni studiji i njihov prilog razumijevanju fenomena ubrzanog rasta muzeja. *Etnološka istraživanja*, No. 14, 2009. URL: <https://hrcak.srce.hr/44197> (pristupljeno 20. lipnja 2023.)
4. Borgman, C.L. (2002) *Od Gutenbergova izuma do globalnog informacijskog povezivanja: pristup informacijama u umreženom svijetu*. Lokve: Naklada Benja
5. Brgles, M. M., Dombre, M., Matić, A., (2021) Publika i primjeri potrošnje digitalnih sadržaja u kulturi. *Kroatologija*, Vol. 12 No. 2. - 3., 2021. URL: <https://hrcak.srce.hr/clanak/386759> (pristupljeno 27. kolovoza 2023.)
6. Brügger, N. (2017) Webraries and Web Archives – The Web Between Public and Private. U: Baker, D., Evans, W., ur., *The End of Wisdom? The Future of Libraries in the Digital Age*. Amsterdam: Elsevier Ltd, str. 185-190.
7. Chan, D. (2017) Using Formal and Informal Channels to Update Librarians' Skill Sets: Challenge for Librarians. U: Baker, D., Evans, W., ur., *The End of Wisdom? The Future of Libraries in the Digital Age*. Amsterdam: Elsevier Ltd, str. 75-80.
8. Creeber, G. (2009) DIGITAL THEORY: Theorizing New Media. U: Creeber, G., Royston, M., ur., *Digital Cultures: Understanding New Media*. Berkshire: Open University Press, str. 11-30.
9. Cvjetičanin, B. (2014) *Kultura u doba mreža*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
10. Dey, B.L., Yen, D., Samuel, L. (2020) Digital consumer culture and digital acculturation. *International Journal of Information Management* Volume 51, 2020.

URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S026840121930876X>
(pristupljeno 21. srpnja 2023.)

11. Ercegovac, S., Grgić A., Turković Kordić M. (2018) U labirintu alternativnih činjenica. U: Pšenica, D., Štimac, A., ed. *Slobodan pristup informacijama: 18. okrugli stol*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, str. 85-103.
12. Gere, C. (2002) *Digital Culture*. London: Reaktion Books Ltd
13. Gorman, M. (2006) *Postojana knjižnica: tehnologija, tradicija i potraga za ravnotežom*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo
14. Horvat, A., Živković D. (2009) *Knjižnice i autorsko pravo*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
15. Kraus, G. (2009) VIDEO GAMES: Platforms, programmes and players. U: Creeber, G., Royston, M., ur., *Digital Cultures: Understanding New Media*. Berkshire: Open University Press, str. 76-92.
16. Ledić, S., Skoko, I. i Tokić Marić, S. (2020) Utjecaj umrežena društva na knjižnice – digitalizacija knjižnične građe. *Mostariensia: časopis za društvene i humanističke znanosti*, Vol. 24 No. 1, 2020. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/366308> (pristupljeno 25. srpnja 2023.)
17. Lešaja, J. (2010) „Digitalna knjižnica“ Centar za ljudska prava u Zagrebu. U: Krajna, T., Martek, A., ed. *Knjižnice: kamo i kako dalje?: Knjižnice i očuvanje kulturne baštine: Knjižnice bez granica: digitalni repozitoriji: Knjižnični softver*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, str. 119-131.
18. Oblinger, D. (2006) *Is It Age or IT: First Steps Toward Understanding the Net Generation*. North Carolina State University. URL: <https://www.educause.edu/research-and-publications/books/educating-net-generation/it-age-or-it-first-steps-toward-understanding-net-generation> (pristupljeno 21. srpnja 2023.)
19. Peroš, I. (2016) *Čitateljski interesi i navike mladih u digitalnom dobu kao polazište za usluge narodnih knjižnica*. Diplomski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru
20. Pilaš, I. (2010) Otvoreno dostupni digitalni repozitoriji – imaju li budućnost u Hrvatskoj? U: Krajna, T., Martek, A., ed. *Knjižnice: kamo i kako dalje?: Knjižnice i*

očuvanje kulturne baštine: Knjižnice bez granica: digitalni repozitoriji: Knjižnični softver. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, str. 111-119.

21. Rade Džeko, D. (2020) *Utjecaj tehnologije na znanje i poslovanje knjižnice.* Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
22. Rouse, M. (2012) *Digital Identity: What Does Digital Identity Mean?: Techopedia Explains Digital Identity.* Techopedia.com. URL: <https://www.techopedia.com/definition/23915/digital-identity> (pristupljeno 18. lipnja 2023.)
23. Savič, D., (2018) Medijska pismenost kao građanska dužnost. U: Pšenica, D., Štimac, A., ur., *Slobodan pristup informacijama: 18. okrugli stol.* Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, str. 51-59.
24. Smith, C. (2017) The Influence of Digital Media on the Design of Libraries. U: Baker, D., Evans, W., ur., *The End of Wisdom? The Future of Libraries in the Digital Age.* Amsterdam: Elsevier Ltd, str. 45-48.
25. Stančić, H. (2020) Načela digitalne komunikacije. U: Zgrabljčić Rotar, N., ur. *DIGITALNO DOBA: Masovni mediji i digitalna kultura. 2. dopunjeno izdanje.* Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, str. 47-67.
26. Stipanov, J. (2010) *Knjižnice i društvo.* Zagreb: Školska knjiga
27. Tylor, E.B. (1871) *Primitive Culture: Researches into the development of mythology, philosophy, religion, art, and custom.* Cambridge: Cambridge University Press
28. Zgrabljčić Rotar, N. (2020) Masovni mediji i digitalna kultura. U: Zgrabljčić Rotar, N., ur. *DIGITALNO DOBA: Masovni mediji i digitalna kultura. 2. dopunjeno i prerađeno izdanje.* Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, str. 19-47.
29. Zimerman, M. (2012) Digital natives, searching behaviour and the library. *New Library World.* From Volume: 1 Issue: 1, to Volume: 117 Issue: 9/10. 2012 URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/03074801211218552/full/html> (pristupljeno 21. srpnja 2023.)
30. Živko, T., (2021) *Digitalne platforme za posudbu e-knjiga u Hrvatskoj.* Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
31. Walz, L. (2018) *Knjižnica u budućnosti - digitalna i(li) multimedijalna knjižnica.* Diplomski rad. Osijek: Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Mrežni izvori:

1. „Čitaj mi!“ Nacionalna kampanja za poticanje čitanja naglas djeci od najranije dobi. URL: <https://www.citajmi.info/naslovna/> (pristupljeno 22. kolovoza 2023.)
2. Ćurković, T. (2021). *Digitalna komunikacija*. Zagreb: Debatni klub Ekonomskog fakulteta u Zagrebu. URL: <https://dkefzg.hr/digitalna-komunikacija/> (pristupljeno 22. kolovoza 2023.)
3. Encyclopedia.com. URL: <https://www.encyclopedia.com/> (pristupljeno 19. srpnja 2023.)
4. Hrvatska enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža. URL: <https://www.enciklopedija.hr/> (pristupljeno 21. srpnja 2023.)
5. Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja. URL: <https://pisa.ncvvo.hr/> (pristupljeno 22. kolovoza 2023.)
6. OCLC: Worldwide, member-driven library organization. URL: <https://www.oclc.org/en/home.html> (pristupljeno 21. srpnja 2023.)